

Олександр В. Сметанко

ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ

У статті проведено комплексне дослідження методів і процедур, які доцільно використовувати в процесі здійснення внутрішнього аудиту з метою профілактики і протидії шахрайству в системі корпоративного управління акціонерним товариством. Розкрито особливості використання в практичній діяльності служби внутрішнього аудиту методів протидії шахрайству в акціонерних товариствах, а саме: 1) нормативно-правові методи – посилення внутрішньокорпоративної відповідальності персоналу та метод посилення акціонерної відповідальності; 2) комп'ютерні (програмні) методи – спрямовані на нівелювання ризиків комп'ютерного шахрайства з акціонерним капіталом (активами) і зобов'язаннями акціонерного товариства.

Ключові слова: шахрайство; внутрішній аудит; аудиторські процедури; метод аудиту.

Літ. 15.

Александр В. Сметанко

ВНУТРЕННИЙ АУДИТ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ МОШЕННИЧЕСТВУ В АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ

В статье проведено комплексное исследование методов и процедур, которые целесообразно использовать в процессе осуществления внутреннего аудита мошенничества с целью профилактики и противодействия мошенничеству в системе корпоративного управления акционерными обществами. Раскрыты особенности использования в практической деятельности службы внутреннего аудита следующих методов противодействия мошенничеству в акционерных обществах: 1) нормативно-правовые методы – усиление внутрикорпоративной ответственности персонала и усиление акционерной ответственности; 2) компьютерные (программные) методы – направлены на нивелирование рисков компьютерного мошенничества с акционерным капиталом (активами) и обязательствами акционерного общества.

Ключевые слова: мошенничество; внутренний аудит; аудиторские процедуры; методы аудита.

Oleksandr V. Smetanko¹

INTERNAL AUDIT AS A KEY ELEMENT IN THE SYSTEM OF FRAUD PREVENTION AT JOINT-STOCK COMPANIES

The article presents a comprehensive study of the methods and procedures which are appropriate in the process of conducting internal audit to prevent and counteract fraud within the system of corporate management of a joint-stock company. Peculiarities of the use of the following methods in practice of the internal audit service are revealed: 1) legal methods – strengthening of corporate responsibility of company's personnel and enhancing the shareholder liability; 2) computer (software) methods aimed at mitigating the risks from computer fraud with share capital (assets) and liabilities of joint-stock company.

Keywords: fraud; internal audit; audit procedures; audit methods.

Постановка проблеми. Розкриття базових основ внутрішнього аудиту шахрайства в системі корпоративного управління акціонерним товариством є досить складним процесом через багатомірність невирішених або частково

¹ Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Ukraine.

досліджених питань протидії йому з урахуванням факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ як на ключові бізнес-процеси, так і на процес прийняття управлінських рішень.

Складність процесу ідентифікації ознак шахрайства вимагає від керівників служби внутрішнього аудиту (СВА) та внутрішніх аудиторів визначення та запровадження в систему корпоративного управління дієвих методів протидії шахрайству, як серед персоналу, так і від зовнішніх агентів.

Зазначені обставини, з урахуванням змін, що відбуваються під впливом стрімкого розвитку корпоративного сектору в Україні, потребують від науковців та практиків проведення додаткових досліджень щодо визначення найбільш ефективних методів і процедур профілактики та протидії шахрайству в акціонерних товариствах.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз економічної літератури і наукових досліджень вітчизняних, російських та закордонних науковців з питань шахрайства, зокрема, роботи Є.В. Гарнага [2], А.М. Елінсона [3], С.В. Єлисеєва [4], М.О. Завгороднього [5], Дж.Л. Ковасича [6], Ю.В. Михайловської [7], О.С. Пантелеєва [8], Л.В. Сотнікової [9], Дж.Т. Уеллса [10], О.Н. Філатової [11], М.О. Штефана [12], Л. Вона [15] вказують на те, що серед практикуючих аудиторів та в наукових колах залишаються дискусійними питання визначення методів, підходів і засобів профілактики та протидії шахрайству в корпоративному секторі.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на безліч наукових публікацій з питань боротьби з шахрайством в корпоративному секторі, на теперішній час остаються відкритими та не повною мірою дослідженими питання визначення процедур ідентифікації ознак шахрайства та методів профілактики і протидії йому.

Це зумовлено рядом факторів, серед яких слід виділити такі: 1) недостатня увага вищого керівництва до культивування внутрішньокорпоративної культури; 2) наявність корупційних схем через афілійовані особи; 3) недосконалість існуючих в системі корпоративного управління методів контролю та моніторингу, спрямованих на своєчасну ідентифікацію ознак шахрайства з акціонерним капіталом; 4) відсутність ефективних засобів попередження та протидії шахрайству з акціонерним капіталом; 5) недосконалість комп'ютерної безпеки інформаційних систем та технологій, що використовуються в системі корпоративного управління; 6) юридична неузгодженість норм права з притягнення до відповідальності агентів загроз (шахраїв); 7) відсутність правових гарантій з боку держави щодо захисту інтересів і прав акціонерів від недоброзичливих дій шахраїв та афілійованих осіб.

Виділені фактори потребують подальшого дослідження методів (засобів) протидії шахрайству в акціонерних товариствах України.

Метою дослідження є розкриття методів протидії шахрайству з урахуванням: специфіки системи корпоративного управління акціонерним товариством та ключовими бізнес-процесами; конфлікту інтересів між різними суб'єктами правових та економічних правовідносин; захисту інтересів акціонерів.

Основні результати дослідження. Різноманітність методів, що можуть бути застосовані у процесі проведення внутрішнього аудиту шахрайства, зумовлена

специфікою наявних та ймовірних загроз шахрайства як з позиції неврегульованості нормативно-правових актів, так і з позиції прийняття рішень та контролю за ключовими бізнес-процесами, що відбуваються в системі корпоративного управління акціонерним товариством.

Керівникам СВА варто враховувати, що процес визначення методів протидії шахрайству в акціонерних товариствах залежить від об'єкта шахрайства, який з позиції внутрішнього аудиту є найбільш ризиковим та значущим [13; 14].

Виходячи зі специфіки формування власного капіталу товариства, в якому найбільшу питому вагу займає статутний капітал, об'єктом внутрішнього аудиту шахрайства є акціонерний капітал товариства. Саме акціонерний капітал необхідно розглядати як ключовий об'єкт (елемент), на якому необхідно зосередити увагу внутрішніх аудиторів у процесі попередження та протидії шахрайству як в системі корпоративного управління (внутрішнє шахрайство), так і з позиції впливу зовнішніх суб'єктів (агентів загроз).

У сучасних умовах внутрішнім аудиторам (керівнику СВА) потрібно приділити пильну увагу зовнішнім агентам, які можуть скористатися недосконалістю чинного законодавства та внутрішньокорпоративних регламентів товариства для здійснення операції за шахрайськими схемами, що спрямовані на поглинання акціонерного товариства акціонерами або інвесторами.

До агентів загроз шахрайства слід відносити таких суб'єктів: 1) суб'єкти корпоративного управління; 2) внутрішні аудитори; 3) зовнішні аудитори; 4) незалежні експерти; акціонери; 5) інвестори; 6) контрагенти. Доцільно зазначити, що всі ці суб'єкти з позиції внутрішнього аудиту є потенційними шахраями.

Наявність агентів загроз шахрайства потребує від керівника СВА запровадження нормативно-правового (цивільно-правового) методу – посилення корпоративної відповідальності як серед учасників (засновників), так і серед управлінського персоналу (працівників) акціонерного товариства.

Варто зауважити, що метод посилення корпоративної відповідальності може бути застосовано лише за умов внутрішньокорпоративної регламентації відповідальності управлінського персоналу, внутрішніх аудиторів та незалежних експертів (зовнішніх аудиторів) відповідно до вимог цивільного та кримінального законодавства України. Інакше кажучи, ефективність даного методу залежить від того, наскільки чітко визначені та закріплені у внутрішньокорпоративних регламентах заходи і процедури профілактики та протидії шахрайству в акціонерному товаристві з урахуванням правових методів (вимог чинного законодавства) щодо застосування до суб'єктів шахрайства (суб'єктів внутрішньокорпоративного управління) методів дисциплінарного стягнення – доган, зауважень та звільнення з займаної посади, а в разі значних збитків акціонерному товариству – застосування штрафів або притягнення до кримінальної відповідальності.

З урахуванням даних вимог вважаємо, що ефективне посилення корпоративної відповідальності може бути лише за умов розробки формалізованого внутрішньокорпоративного Положення протидії шахрайству, яке з позиції внутрішнього аудиту необхідно розглядати як формалізований правовий метод, спрямований на захист активів товариства від шахраїв.

З метою нівелювання конфлікту інтересів рекомендуємо наглядовій раді товариства призначити керівником (куратором) робочої групи з розробки проекту Положення протидії шахрайству в акціонерному товаристві – керівника служби безпеки або служби внутрішнього контролю (СВК), а також спостерігача – керівника СВА.

Функції керівника СВА як спостерігача та найбільш підготовленого спеціаліста в галузі обліку, аналізу, аудиту і менеджменту в процесі розробки та підтримки положення протидії шахрайству в акціонерному товаристві зводяться до:

1) надання гарантій наглядовій раді, що процес розробки Положення протидії шахрайству не є заангажованим та враховує специфіку діяльності товариства та ключові аспекти, пов'язані з можливістю скоєння шахрайських схем як зовнішніми, так і внутрішніми суб'єктами;

2) координації дій суб'єктів робочої групи в процесі розробки та затвердження проекту Положення;

3) ініціації питання щодо розробки таких внутрішньокорпоративних регламентів: кодекс етики; Положення з організації роботи структурних підрозділів товариства; посадові інструкції (відповідно до функціонуючих в товаристві центрів відповідальності та структурних підрозділів); стандартів внутрішнього аудиту; рекомендацій з розробки та інтеграції системи індикативних показників в корпоративну систему управління товариства; Програми захисту акціонерного капіталу (активів товариства).

4) здійснювати моніторинг (контроль) за процесом інтеграції Положення протидії шахрайству в систему корпоративного управління та його подальшу підтримку в процесі функціонування товариства (захисту акціонерного капіталу).

Дотримання розглянутих вище функцій керівником СВА (внутрішніми аудиторами) в процесі розробки, інтегрування та підтримки Положення протидії шахрайству дозволяє на ранніх стадіях попередити та провести профілактику шахрайства між суб'єктами правових відносин під час ухвалення (прийняття) управлінських рішень, що мають значний вплив на вартість акціонерного капіталу або можуть спричинити негативні наслідки у майбутньому.

У процесі розробки та затвердження Положення керівникам СВА (внутрішнім аудиторам) варто враховувати, що ефективність системи корпоративної безпеки від шахраїв залежить від наявності в системі корпоративного управління товариства захисних механізмів протидії шахрайству, які можуть виникати у разі впливу таких чинників: 1) нормативно-правові акти України, за якими на легальній основі можуть здійснюватися шахрайські схеми з відчуження активів товариства; 2) внутрішньокорпоративні регламенти, що дозволяють одноосібно приймати рішення з проведення крупних угод (операцій); 3) наявність зовнішніх державних регуляторів, які на законодавчому рівні приймають рішення про обмеження переліку здійснюваних операцій (наприклад, експортно-імпорتنі операції, купівля-продаж валют). Даний чинник може значно вплинути на ефективність діяльності товариства; ризики зовнішнього та внутрішнього середовища; 4) інформаційна безпека тощо.

Практичний досвід діяльності внутрішніх аудиторів вказує на те, що найбільш ефективними з позиції внутрішнього аудиту шахрайства є такі методи:

I. Метод посилення корпоративної відповідальності серед персоналу акціонерного товариства – набуває юридичної сили за умов затвердження внутрішньокорпоративних регламентів, наприклад, типового положення «Протидія шахрайству та корупції в акціонерних товариствах» та посадові інструкції (обов'язки) працівників (служб) акціонерного товариства.

У разі виявлення ознак шахрайства серед працівників акціонерного товариства внутрішні аудитори застосовують такі процедури:

- розробляють та доводять до вищого керівництва товариства проекти рішень з притягнення персоналу товариства (внутрішніх суб'єктів шахрайства) до дисциплінарної відповідальності – стягнення, догани, попередження, звільнення;

- ініціюють перед вищим керівництвом товариства проведення внутрішньокорпоративних або зовнішніх розслідувань із залученням правоохоронних органів за операціями, що мають явні ознаки шахрайства;

- доводять на загальних зборах акціонерів інформацію про факти шахрайства (конфлікту інтересів), що дискримінують діяльність вищого керівництва АТ (наглядової ради, дирекції, керівників структурних підрозділів) – переобрання членів наглядової ради або звільнення з посади керівників структурних підрозділів товариства;

- ініціюють перед вищим керівництвом товариства пропозицію щодо матеріального заохочення персоналу, який ефективно протидіє або своєчасно попереджує керівництво структурних підрозділів про діючі (потенційні) схеми шахрайства;

- формують достатні аудиторські докази щодо заданих збитків у разі застосування схем шахрайства з акціонерним капіталом (активами) з метою притягнення до цивільної або кримінальної відповідальності.

Запровадження в практичну діяльність СВА АТ даного методу дозволяє, з одного боку, мінімізувати конфлікт інтересів, а з іншого – нівелювати факти шахрайства за умов стимулювання працівників, що активно протидіють агентам загрози шахрайства.

II. Метод посилення акціонерної відповідальності – ключовий метод протидії шахрайству серед акціонерів. Даний метод протидії шахрайству необхідно застосовувати внутрішнім аудиторам у процесі профілактики та протидії шахрайству серед акціонерів (учасників), що обумовлено конфліктом інтересів між ними.

Посилення акціонерної відповідальності за можливе скоєння шахрайства необхідно здійснювати як на стадії створення акціонерного товариства, так і в процесі його функціонування в контексті регламентування внутрішньокорпоративними нормами права відповідальності за прийняття рішень, що підпадають під визначення шахрайства та носять цілеспрямований характер навмисного доведення товариства до банкрутства (зменшення середньозваженої вартості акціонерного капіталу) з метою заволодіння його активами.

Застосування даного методу в процесі внутрішнього аудиту шахрайства серед акціонерів стає можливим лише за умов затвердження на загальних зборах акціонерів та в подальшому реалізації таких процедур:

1. Умов доступу акціонерів до внутрішньокорпоративної документації стосовно проведення значущих бізнес-операцій, що можуть вплинути на вартість акціонерного капіталу та дохідність акцій, а саме: список осіб (акціонерів), що мають право на участь в загальних зборах акціонерів; протоколи загальних зборів акціонерів товариства; рішення загальних зборів акціонерів; копії установчих документів; фінансові звіти акціонерного товариства; звіт (висновок) зовнішнього аудитора; звіти керівника СВА; бухгалтерська документація за ключовими бізнес-операціями – операції (угоди), вартість яких перевищує 50% балансової вартості активів акціонерів товариства.

З метою нівелювання конфліктів інтересів серед акціонерів рекомендуємо керівнику СВА ініціювати на загальних зборах акціонерів затвердження порядку умов доступу акціонерів до повного переліку документації товариства, а саме:

- повний доступ може бути надано акціонерам товариства у разі подання письмового запиту на ім'я Голови правління (наглядової ради) і/або керівника СВА із зазначенням причин;

- якщо контрольним пакетом акцій володіє один акціонер – доступ до інформації надається за умов отримання позитивного рішення на заяву, подану на ім'я голови (правління) наглядової ради акціонерного товариства;

- акціонери, які мають менше 10% голосів, отримують доступ за умов: рішення суду; ухвалення s голосів акціонерів на загальних зборах.

У разі, якщо до розголошення таємниці належить акціонер, то керівник СВА через наглядову раду може подати прохання на виключення недоброзичливого акціонера (шахрая) з переліку осіб, які мають доступ до первинної документації та договорів між товариством і контрагентами. Дане рішення у подальшому необхідно затвердити на загальних зборах акціонерів.

2. Процедуру термінового скликання загальних зборів акціонерів для ухвалення рішення про можливість проведення крупних операцій з активами акціонерного товариства, вартість яких перевищує 50% балансової вартості активів [1].

З метою усунення можливості порушення норм чинного законодавства та попередження змови між крупними акціонерами, а також протидії шахраям, що можуть скористатися створенням певного роду умов для виникнення конфліктів інтересів з метою заволодіння активами (акціонерним капіталом) товариства, рекомендуємо внутрішнім аудиторам ухвалити на загальних зборах акціонерів проект рішення, за яким проведення операцій, вартість яких перевищує 50% балансової вартості активів товариства, є легальною у разі:

- своєчасного доведення до акціонерів дати проведення загальних зборів акціонерів, на яких буде розглядатися рішення про здійснення операції – не пізніше 14 днів до укладення остаточної угоди до її проведення.

Основними обов'язками внутрішніх аудиторів є надання гарантії (впевненості), що ініціація дострокових зборів акціонерів (строки та доведення інформації) і ухвалення рішень учасниками зборів є легальними та відповідає вимогам чинного законодавства України;

- ухвалення остаточного рішення здійснюється за умов отримання понад 75% голосів акціонерів, що зареєстровано незалежною розрахунковою

комісією, до складу якої входить керівник СВА на момент проведення голосування.

Контроль за реалізацією визначених процедур з боку внутрішніх аудиторів сприяє посиленню акціонерної відповідальності серед учасників, що надає можливість усунути фальсифікацію результатів голосування в процесі ухвалення проектів рішень, за якими можуть бути проведені операції з поглинання акціонерного капіталу товариства крупними акціонерами або які зможуть спричинити зменшення середньозваженої вартості акціонерного капіталу.

За результатами практичного дослідження питань протидії шахрайству в акціонерних товариствах службою внутрішнього аудиту було систематизовано та запропоновано таку класифікацію засобів (процедур) боротьби з шахрайством у межах правого методу притягнення до акціонерної відповідальності:

- відповідальність акціонерів товариства стосується фактів змови з метою заволодіння контрольним пакетом акцій або доведення товариства до фіктивного банкрутства, що уможливить провести списання боргів або викуп акцій та майна товариства за зниженими цінами.

У разі отримання необхідних аудиторських доказів керівнику СВА необхідно ініціювати перед наглядовою радою застосування до акціонерів-шахраїв методу акціонерної відповідальності, який зводиться до письмового попередження акціонерів про можливість їх притягнення до цивільної або кримінальної відповідальності через суд.

Запровадження даної процедури протидії шахрайству на стадії створення акціонерного товариства надасть можливість внутрішнім аудиторам мінімізувати схеми шахрайства, пов'язаного з:

- емісією та розміщенням акцій (формування статутного капіталу акціонерного товариства) – моніторинг та контроль за фактичним станом проведених внесків акціонерів та реєстрації акцій як незалежним реєстратором (депозитарієм), так і розрахунковою комісією. Це забезпечить усунення зловживання та можливого шахрайства реєстратора цінних паперів у процесі обігу акцій;
- процедурами зменшення номінальної вартості акцій з метою заволодіння контрольним пакетом акцій та витиснення інших акціонерів товариства зі складу засновників;
- процесом нарахування дивідендів акціонерам відповідно до видів акцій та їх кількості.

Керівнику СВА варто враховувати, що в разі отримання достатніх аудиторських доказів відносно шахрайства серед акціонерів – змова на стадії емісії та викупу акцій, що проявляється в недотриманні строків викупу акцій за відкритою підпискою відповідно до затверджених на зборах акціонерів доли внесків акціонерів до статутного капіталу, реєстрація акціонерного товариства вважається недійсною.

До акціонерів-шахраїв необхідно застосувати акціонерну відповідальність, що зводиться до ініціювання керівником СВА на загальних зборах акціонерів проекту рішення про виключення акціонерів зі складу засновників або в рамках чинного законодавства України та затверджених внутрішньокорпоративних регламентів притягнення їх до:

1) солідарної відповідальності, що може бути застосована до акціонерів у разі:

- ухвалення на загальних зборах акціонерів внутрішньокорпоративних регламентів та установчих документів, за якими акціонери можуть бути притягнуті до відповідальності;

- наявності доказової бази (аудиторських доказів) шахрайства, за яким акціонерне товариство отримало збитки у вигляді непогашених зобов'язань перед кредиторами.

З позиції внутрішнього аудиту застосування даного виду відповідальності до акціонерів-шахраїв надасть змогу нівелювати корпоративний ризик перекладення зобов'язань акціонерного товариства на добropорядних акціонерів і, тим самим, захистити їх інтереси в разі розподілу акціонерного капіталу між учасниками.

2) субсидіарної відповідальності – притягуються акціонери в разі отримання внутрішніми аудиторами доказів шахрайства, пов'язаного з навмисними діями, що порушують принцип безперервної діяльності акціонерного товариства та призводять до неспроможності виконання зобов'язань, що виникли в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності.

У процесі розробки керівником СВА проекту рішення щодо застосування субсидіарної відповідальності до акціонерів необхідно довести факт навмисного скоєння шахрайства, яке відповідає наступним умовам:

1) контроль з боку акціонера (шахрая) спрямовано на скоєння шахрайських дій стосовно інших акціонерів (учасників);

2) акціонер шахрайським способом заволодів контрольним пакетом акцій (переконав акціонерів зробити його утримувачем контрольного пакету акцій; психологічний тиск на акціонерів; викуп акцій через третіх осіб тощо) з метою одноосібного прийняття рішень, спрямованих на власне збагачення або відчуження активів товариству на користь третіх осіб;

3) дії акціонерів є навмисними та спрямовані на спричинення збитків задля доведення товариства до банкрутства з метою викупу його активів за остаточною вартістю;

4) бездіяльністю акціонерів, що входять до складу наглядової ради у разі своєчасного доведення вищим управлінським персоналом про потенційні ризики банкрутства, неефективності управлінських рішень та окремих бізнес-процесів акціонерного товариства.

Наведені умови дозволяють внутрішнім аудиторам, з одного боку, визначити способи протидії шахрайству серед акціонерів, а з іншого – підготувати аудиторські докази, за якими акціонери можуть бути притягнуті до корпоративної, а в деяких випадках – до цивільної (адміністративної) або кримінальної відповідальності.

Запровадження акціонерної відповідальності є превентивним методом боротьби з шахрайством, що допомагає акціонерам усвідомити небезпеку потенційних або спричинених дій (бездіяльності) стосовно зловживань з акціонерним капіталом акціонерного товариства та заволодінням довіри акціонерів з метою привласнення активів.

III. Комп'ютерні методи протидії кібер-шахрайству (програмні методи та процедури комп'ютерного тестування, аналізу, контролю та підтримки рішень).

Практичні дослідження питань протидії шахрайству в акціонерних товариствах з використанням комп'ютерних методів надасть підстави зробити висновок, що їх застосування в процесі проведення внутрішнього аудиту є ефективним лише в разі наявності в товаристві корпоративних інформаційних систем управління, до складу яких входить спеціалізоване бухгалтерське і аудиторське програмне забезпечення, спроможне здійснювати комп'ютерну обробку даних (КОД), тестування програмних модулів та алгоритмів програмних модулів. В усіх інших випадках комп'ютерні методи виявлення шахрайства та протидії (боротьби) йому є недоцільними, а в деяких випадках – неможливими або економічно нераціональними внаслідок збільшення термінів перевірки та зниження загальної ефективності проведення внутрішнього аудиту в умовах КОД.

Найбільш ефективними методами виявлення (ідентифікації) ознак шахрайства та протидії йому є прості комп'ютерні програмні методи тестування – порівняльний метод тестування.

Застосування програмного методу тестування надає можливість:

- визначати ступінь захищеності системи від несанкціонованого введення та модифікації даних до інформаційної системи товариства;
- здійснити експрес-перевірку правильності введення до КІС бухгалтерських записів і формування форм первинних облікових документів та звітності товариства;
- виявити нетипові відхилення або незвичайні взаємозалежності між окремо взятими показниками та даними, що введено в КІС товариства.

Проведене дослідження питання, пов'язаного із застосуванням комп'ютерних методів та процедур, що використовуються внутрішніми аудитором в процесі профілактики та протидії шахрайству в комп'ютерному середовищі, вказує на необхідність проведення внутрішнього аудиту алгоритмів обробки облікової інформації та процесу контролю за введенням і коригуванням даних в корпоративних інформаційних системах (КІС).

Для посилення контролю за комп'ютерною обробкою даних (КОД) в КІС внутрішнім аудитором необхідно застосувати:

- метод формально-правової перевірки бухгалтерської документації – дозволяє внутрішнім аудиторам отримати аудиторські докази відносно дотримання правил складання, оформлення та змісту операції (результативній інформації) відповідно до вимог чинного законодавства та внутрішньокорпоративних регламентів;
- метод фактичної перевірки – є трудомістким внаслідок застосування як комп'ютерних, так і традиційних методів у процесі використання аудиторських процедур з отримання необхідних аудиторських доказів стосовно наявності або відсутності фактів шахрайства в процесі документального та облікового оформлення господарських операцій в КІС.

Завдяки застосуванню даних методів керівник СВА отримує змогу визначити наявні факти шахрайства та на їх основі розробити ефективні захо-

ди протидії потенційним ризикам шахрайства в системі внутрішнього контролю і обліку акціонерного товариства.

Якщо КІС базується на процедурах обміну даними з іншими користувачами через комунікаційні технології Інтернет (екстранет, інтранет), внутрішньому аудиторю необхідно використати методи тестування з метою оцінки надійності захисту даних.

Для оцінки надійності захисту КІС внутрішньому аудиторю потрібно визначити можливість несанкціонованого доступу користувачів (агентів загроз шахрайства) до конфіденційної інформації за ключовими бізнес-операціями (бізнес-процесами) або викривленням даних через незахищеність наявних в системі корпоративного управління комунікаційних технологій, що використовуються в процесі функціонування КІС акціонерного товариства з метою заволодіння активами товариства.

З метою підвищення ефективності профілактики (попередження) зловживань серед управлінського персоналу товариства та протидії шахрайству в умовах КОД рекомендуємо внутрішнім аудиторам застосовувати такі контрольні процедури:

- перевірка наявності затвердженого керівництвом переліку осіб, відповідальних за експлуатацію системи КОД;
- перевірка повноважень і прав доступу співробітників до бази даних комп'ютерної інформаційної системи;
- перевірка плану заходів з резервного копіювання інформаційних баз і відновлення програмного забезпечення;
- контроль за введенням інформації до КІС – забезпечує внутрішнім аудиторам можливість визначити найбільш уразливі з позиції шахрайства процедури введення та подальшого корегування управлінським персоналом товариства даних в КІС;
- визначення ступеня (рівня) автоматизації процесів обробки даних, результати яких мають суттєве значення для бізнесу суб'єкта господарювання;
- тестування та контроль процедур, що застосовуються в процесі експорту (імпорту) файлів (даних) з використанням технологій розподіленої обробки даних;
- контроль процедур комп'ютерної обробки даних;
- перевірка на відповідність функціонування програмного забезпечення вимогам чинного законодавства відносно правильності формування первинних документів, облікових регістрів та форм звітності;
- визначення слабких (вужьких) місць в системі КОД.

Виділені процедури сприятимуть визначенню проблемних місць в системі КОД (КІС) та за умов розробки точкових заходів підготовці рекомендацій з попередження фактів шахрайства і зловживань як серед управлінського персоналу АТ, так і з боку зовнішніх агентів загроз шахрайства.

Необхідно зазначити, що комп'ютерні методи внутрішнього аудиту шахрайства повинні базуватися на чітко визначених алгоритмах реалізації аудиторських процедур за умов їх інтеграції до корпоративної системи управління акціонерним товариством.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити такі **висновки**:

1. До найбільш ефективних методів і процедур, що доцільно застосовувати внутрішнім аудиторам у процесі профілактики та протидії шахрайству в системі корпоративного управління, належать:

1) метод посилення корпоративної відповідальності персоналу акціонерного товариства, що дозволяє внутрішнім аудиторам запроваджувати в системі корпоративного управління дисциплінарні механізми профілактики і протидії шахрайству на різних ланках прийняття рішень та центрах відповідальності;

2) метод посилення акціонерної відповідальності, який є ключовим для протидії шахрайству серед учасників, його застосування стає доцільним у разі наявності достатніх аудиторських доказів шляхом ініціювання внутрішніми аудиторами притягнення акціонерів-шахраїв до солідарної або субсидіарної відповідальності відповідно до вимог чинного законодавства України;

3) комп'ютерні методи протидії кібер-шахрайству, що забезпечує нівелювання ризиків комп'ютерного шахрайства з акціонерним капіталом (активами) товариства.

3. Внутрішній аудит є ключовим елементом в системі корпоративного управління, що забезпечує за умов комплексного запровадження правових та комп'ютерних інструментів впливу застосовувати ефективні методи (процедури) протидії шахрайству та проводити його профілактику, як серед суб'єктів корпоративних правовідносин, так і серед зовнішніх агентів загроз.

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514-VI (зі змінами та доповненнями) // zakon.rada.gov.ua.

2. Гарнага Є.В. Розробка комплексної програми дій для боротьби з шахрайством на підприємстві // Ефективна економіка. – 2011. – №8 // www.economy.nayka.com.ua.

3. Елинсон А. Борьба с корпоративным мошенничеством. – М.: Делойт и Туш СНГ, 2007. – 28 с.

4. Елисеев С.В. Мошенничество персонала: основные схемы и методы борьбы // Экономическая безопасность: квалификация и расследование. – 2009. – №7. – С. 22–30.

5. Завгородний М.А. Методы и модели противодействия мошенничеству на рынке финансовых услуг: Дис... канд. экон. наук : 08.00.13. – СПб., 2006. – 171 с.

6. Ковасич Дж.Л. Противодействие мошенничеству: как разработать и реализовать программу мероприятий / Пер. с англ. – М.: Маросейка, 2010. – 307 с.

7. Михайловская Ю.В. Мошенничество и его профилактика: Монография. – Минск: Белорусская наука, 2011. – 180 с.

8. Пантелесева О.С. Шахрайство у сфері обліку та шляхи його усунення на досвіді США // Управління розвитком. – 2012. – №4. – С. 51–52.

9. Сотникова Л.В. Мошенничество с финансовой отчётностью: выявление и предупреждение: Монография. – М.: Бухгалтерский учет, 2011. – 208 с.

10. Уэллс Дж.Т. Схемы мошенничества с финансовой отчётностью: предупреждение и выявление корпоративного мошенничества. – М.: Лаборатория Книги, 2010. – 102 с.

11. Филатова О.Н. Методы обнаружения мошенничества в бухгалтерском учёте и отчётности: Дис... канд. экон. наук : 08.00.12. – СПб., 2002. – 203 с.

12. Штефан М.А., Быкова Д.А. Аудит мошенничества: понятие и сущность // Международный бухгалтерский учет. – 2012. – №40. – С. 19–27.

13. Consideration of Fraud in a Financial Statement Audit // www.aicpa.org.

14. International Professional Practices Framework. Internal auditing's role in fraud prevention and detection // www.iaa.org.ua.

15. Vona, L.W. (2008). Fraud Risk Assessment: Building a Fraud Audit Program. New Jersey. 27 p.

Стаття надійшла до редакції 12.05.2015.